

МАНИФЕСТОВАЊЕ СЕКУЛАРИЗАЦИЈСКИХ ПРОЦЕСА У ХРИШЋАНСТВУ И ИСЛАМУ

У социологији религије проблеми секуларизације заузимају посебно мјесто, јер представљају садржај глобалног процеса вриједносних трансформација у савременој култури. Секуларизација је историјски противурјечан, сложен и многозначан процес, који пролази кроз различите фазе, а при том ни религија ни религијске организације не остају исте и немају исти положај у односу на друштво и појединце у њему. Секуларизацијски процеси односе се на нестајање блиских идентификацијских веза са религијским вриједностима и институцијама, било да се ради о дисолуцији религијских вјеровања и смањивања броја самодекларисаних вјерника, или да се ради о паду у упражњавању прописа религијске праксе. У савременом добу преиспитује се ваљаност и хеуристичка вриједност секуларизације, а сама теорија креће се од секуларизације друштва и повлачења религије до десекуларизације и повратка религије у друштвену сферу. Циљ овог рада је представити главне манифестације секуларизацијских процеса кроз историју у хришћанству и исламу као и савремена виђења секуларизације у модерном друштву. Аутори полазе од претпоставке да секуларизацијски процеси представљају значајан фактор у развоју модерног друштва и односу појединаца и група према религијским институцијама у хришћанству и исламу. Компаративном анализом историјских кретања, структуралном анализом, дескриптивном и експликативном анализом и синтезом секуларизацијских процеса долазимо до закључка да религија

* bojan.corluka@ff.ues.rs.ba

може бити потиснута из јавног живота на маргину друштвених дешавања, али ипак остаје у свијести човјека и друштва јер историјски представља један од темеља успостављања нормативног и вриједносног система за очување појединца и заједнице. Секуларизацијски процеси у хришћанству манифестују се у промјени улоге хришћанства у друштвеном, државном и националном животу људи, док у исламу долази до промјене у виду институционализације ислама у секуларној држави.

Кључне ријечи: секуларизација, религија, модерно доба, хришћанство, ислам

УВОД

Секуларизација као процес односи се на одвајање религије од политике и економије, повлачење религије из јавне сфере у приватну, опадање религијских вјеровања у њиховом практиковању. Процес секуларизације нема исто значење у свим савременим друштвима, јер велики утицај на њега имају националне, културне, традицијске, регионалне, социјалне специфичности. Различити облици активности вјерских институција битно утичу на степен секуларизације одређеног друштва.

Стварни почетак политичко-институционалне секуларизације и одвајање цркве од државе представља либерална револуција и „Декларација права човјека и грађанина” (која прокламује разне слободе, између осталог и слободу мишљења). Ово раздвајање је двоструко: одвајање државе од цркве и цркве од државе. Држава која је створена као израз слободне воље и разума појединца, треба бити слободна и неспутана вањским ауторитетима како би могла испунити своје циљеве и бити одговорна према својим грађанима којима припада суверенитет. Црква да би испунила своје духовне циљеве и своју оловсјетовну трансформацију, треба бити слободна од вањског ауторитета, а и вјерски дисиденти и различите секте треба да буду слободни од државе и од званичне цркве како би могли слиједити властити вјерски пут.

Симптоматичност проучавања секуларизацијских процеса у хришћанству огледа се у томе што долази до промјене улоге хришћанства у друштвеном, државном и националном животу људи. Долази до промјене односа вјерника према цркви, гдје се наглашава

мистична повезаност са нацијом. У овом схватању, црква представља политичку институцију, и на процесу секуларизације не може битно да утиче. Секуларизација као дио ширег политичког процеса за циљ има да афирмише појединца као субјекта који има своја политичка права и обавезе. Сходно наведеном, поставља се питање да ли је имовина цркве предата друштву и појединцу на јавно кориштење? И у исламу се јављају промјене у виду питања институционализације ислама у секуларној држави. Историјски посматрано, однос религијског и политичког ауторитета код муслимана све до модерног доба подразумевао је органско јединство религије и државе.

Како бисмо представили главне манифестације секуларизацијских процеса кроз историју у хришћанству и исламу као и савремена виђења секуларизације у модерном друштву, кренућемо од претпоставке да секуларизацијски процеси представљају значајан фактор у развоју модерног друштва и односу појединаца и група према религијским институцијама у хришћанству и исламу. Компаративном методом и анализом садржаја релевантних извора, структуралном анализом, дескриптивном и експликативном анализом и синтезом, тражимо одговоре на питања: да ли је проведена секуларизација институција у секуларизацију мишљења и културе? Да ли је модернизација довела до бржег ширења западњачког начина живота? Да ли је секуларизација друштва неопходан предуслов друштвеног, економског и политичког развоја? Да ли је већина становништва усвојила секуларно гледиште и вриједности?

СОЦИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ

Социолошки приступ религији је под јаким утицајем класичних теорија и теоретичара из ове области попут Лукмана [Luckmann], Бергера [Berger], Вилсона [Wilson], Парсонса [Parsons] и др. Према схватању Јакова Јукића, постоји пет група теоретичара секуларизације (Јукић, 1975). Према функционализму, религија је средство социјалне интеграције, па је у том контексту секуларизација слабљење конвенционалне религије и јачање функционалних еквивалената религије, односно операционалне религије, која само извршава функцију религије у друштву. Интегративна функција је битна карактеристика религије, а организоване религије више не извршавају ту функцију, јер су је преузеле друге институције у друштву.

Другу групу теоретичара секуларизације чине социолози који полазе од чињенице јачања приватистичких елемената у религији, иако при том умногоме слиједе функционалистички модел. Такво по-

лазиште имамо код њемачког социолога Томаса Лукмана [Thomas Luckmann], који секуларизацијом назива прелаз од јавне, видљиве, црквено организоване религије на приватну, невидљиву религију. У темељу Лукманове концепције је разилажење између појединаца и религиозних институција (Lukman, 1967). Такође, и амерички социолог Питер Бергер [Peter Berger] секуларизацију и плурализацију разматра као аспект заједничког процеса модернизације западне индустријске цивилизације. Он сматра да индустријско друштво модерног типа убија у човјеку осјећај за свето. Али појединац, упркос општој секуларизацији друштва, осјећа потребу за религијом, јер „десакрализацијом космоса нараста анонимност, осјећај страха, изгубљености и хаоса” (Berger, 1966). Дакле, религија је посљедица појединачног избора. Она је данас резервисана за приватну сферу. Секуларизација тако води до приватизације религије, а приватизација до плурализма и друштвене забачености цркве и њених институција.

Трећа група социолога религије налази разлоге за појаву секуларизације у свјетском процесу рационализације. У овом смислу комплексан опис секуларизације имамо код Брајана Вилсона [Bryan Wilson]. Он полази од двије врсте разлога који воде секуларизацији: унутрашњи (тичу се цркве и њеног унутрашњег живота) и спољашњи (обухватају сав друштвени контекст). Унутрашњи разлози обухватају црквене организације у којима долази до промјена које неизбјежно воде ка секуларизацији (институционално слабљење цркава и њихових идеологија проузроковано постојањем све већег броја секти и деноминација, редукција ефикасности религијских институција и могућност пристајања уз лаичке изборе значења). Спољашњи разлози су, према Вилсону, учинили да религијске установе изгубе традиционалне функције на психолошко-индивидуалном и друштвеном плану (Wilson, 1966). Религија је слабила јачањем науке, политике, умјетности и услова рада, па је тако потиснута на руб друштвеног живота. Држава се окреће услугама науке, а не помоћи религије. Рационалност и религија су у супротности, па је тек рационализацијом западног индустријског друштва религија изгубила утицај на мишљење и понашање људи и на институције у друштву. Дакле, секуларизација је логичка и нужна посљедица рационализације.

Талкот Парсонс [Talcott Parsons] изједначава проблем секуларизације са проблемом диференцијације у друштву. Цркве су дошле у повијесну ситуацију да играју различиту улогу, као што се догодило и са другим институцијама које мијењају своју функцију у односу на општу диференцијацију у друштву. Према овој теоријској позицији, секуларизација је транспозиција вјеровања и модела понашања од ре-

лигиозне на секуларну сферу. Закључна тачка овог типа процеса секуларизације биће у потпуно антропологизованој религији и друштву које је преузело све претходне функције религиозних институција (Parsons, 1963).

Као пета група теорија о секуларизацији издваја се марксистички приступ (иако се класични марксизам није бавио секуларизацијом јер је није познавао у данашњем облику). Према овом схватању, модел секуларизације може бити схваћен као модел интеграције или партиципације, као активни агенс потискивања религиозних жаришта у друштву.

ПРОЦЕС СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ У ХРИШЋАНСТВУ И ИСЛАМУ

Крај једног вијека и почетак следећег представља и сувише провокативан тренутак а да се не размишља о билансима, да се покуша себе лично, властита увјерења и активности смјестити у шири временски контекст (Blagojević, 1999: 9). Хришћанство је, за разлику од народних/националних религија, универзална религија јер надмашује границе племена и народа и окупља слѣдбенике без обзира на њихову расну, народну и социјалну припадност. Са своја четири правца – католичанством (Западним хришћанством), православљем (Источним хришћанством), протестантизмом и англиканством, најбројнија је свјетска религија када су у питању слѣдбеници (Abazović, 2010: 17). Улога хришћанства у друштвеном, државном и националном животу људи била је огромна, али се различито очитовала у католичанству и православљу. Циљ католичког хришћанства био је да се шири на друге народе и континенте док је православно хришћанство чувало национални идентитет. С друге стране, у друштвима у којима је ислам водећа религија постоји висок степен прожимања вјере и друштва, па се може рећи да је највећи дио друштвеног живота заснован на исламској вјери. Вриједности колективизма су изнад појединца у исламу, што не би требао бити случај у савременом друштву, будући да се сматра да су данашња друштва секуларизована, а секуларизација се, између осталог, може одредити као дио ширег политичког процеса, чија је главна карактеристика афирмација појединца као субјекта који има своја политичка права и обавезе. У исламу се друштво прилагођава вјери, а не обрнуто. Молитва се схвата као један од „пет стубова ислама”, па се може рећи да у овим друштвима влада обредни начин живота (Куљић, Ристић и Аврамовић, 2008: 47).

У западном хришћанству религија прелази границе државе, а у источном је она поистовијећена са нацијом. У средњем вијеку је постојало „јединство престола и олтара”, али и у новом вијеку хришћанске цркве се оглашавају о појединим државним питањима. Ни XX вијек у том погледу није изузетак. Такође и у исламу религија прелази државне границе. Однос према Богу (Алаху) је најважнији у Курану, а не према свјетовној власти. У исламу је поштовање и придржавање моралних норми из Курана обавеза свих вјерујућих. Уколико се оне не поштују, слиједи казна. Разликује се вјерско право, које је божанског поријекла и свјетовно право, које је тековина муслиманских владара. Заједничко име за ова права је шеријат. Ово право нормира све односе у друштву. У пракси исламске државе запажа се прожимање ислама и државе и политике. Исламско схватање државе и друштва произилази из исламске религије која је уткана у све сфере друштвеног живота. Ова религија својим моралним, друштвеним и културним учењима доприноси чвршћем повезивању припадника ове вјере (Куљић, Ристић и Аврамовић, 2008: 48).

Хришћани су у прошлости настојали да христијанизују државу и њене институције. Христијанизација државе се у крајњем циљу завршава подржавањем цркве. Српска држава у модерном времену настоји да религијски и идеолошки буде неутрална у односу на цркву. Улога цркава, заправо свих вјерских заједница, у обиљежавању кључних тачака живота позната је тема и у антрополошкој и у социолошкој литератури (Davie, 2005: 97). Историјски гледано, у посљедња два вијека однос Срба према цркви завршава се са схватањем мистичне повезаности са нацијом, гдје црква представља политичку (друштвену) институцију. Евидентан је утицај процеса секуларизације и још увијек црква на то не може битно утицати. И много је још труда потребно да уложи Православна црква (уз повољно садејство вјерничког окружења) како би се умањили плодови секуларизације.

Процес секуларизације и развој секуларних политичких концепција уздрмао је црквени традиционални модел друштвеног наступа Римокатоличке цркве. Црква је реаговала тако што је покушала реактуелизовати средњовјековну црквену друштвену парадигму. Међутим, у XIX вијеку ипак је морала осавременити друштвену доктрину. Операционализација савремене друштвене доктрине Римокатоличке цркве одвија се најчешће преко клерикалних странака, удружења, синдиката и сл. Понекад се политички задаци завршавају и директним укључивањем папе и бискупа, мада они настоје да више дјелују из позадине како се њихов утицај не би примјећивао

(Милошевић, 2001). Данас су актуелна три начина повезивања и спровођења црквене друштвене доктрине Католичке цркве у свијету:

1. Преко „привидне” раздвојености цркве и њене друштвене доктрине од друштва и државе. Раздвојеност се маскира правним актима како би се показало да та друштва и државе свој идентитет, заправо црпе из либералне политичке демократије и индивидуализма.

2. Преко сукоба између грађанско-класне друштвене позиције цркве и савремених социјално-политичких покрета који негирају грађански систем друштвених односа.

3. Преко жеља за доминацијом приватног вјерничког система, на једној страни и потреба за реформистичком критиком класних недостатака, на другој страни (Милошевић, 2001).

Историја односа између Католичке цркве и државе је динамична и драматична, јер је свака страна покушавала да покори ону другу. Папе су постављале и одстрањивале владаре, а владари су тежили да они сами постављају бискупе, односно да имају што више утицаја у бирању папе. А када су папе изгубиле своју државу и када се Европом почео ширити дух либерализма и секуларизма у друштву и држави, црква је тражила нове начине присутности у држави. У садашњој пракси, црква је односе са државом покушавала ријешити на три начина: потписивањем тзв. конкордата између националне државе и Свете столице, а њиме се регулишу права и обавезе, те начини рјешавања проблема; потписивањем протокола између Свете столице и конкретне државе. То је споразум који нема карактер конкордата, јер не садржи норме о правном уређењу односа између цркве и државе изван оквира унутрашњег законодавства нити цркви признаје посебан јуридикчки статус; потписивање споразума – то је међународни уговор између Свете столице, као међународног сувереног субјекта и националне државе, којим се регулише могућност дјеловања Католичке цркве у конкретној држави. У XX вијеку одржан је Други ватикански концил када је службено прихваћено начело вјерске слободе, чиме се црква, бар декларативно одрекла начела да држава чији су становници већином римокатолици мора бити римокатоличка (Милошевић, 2001).

У поређењу са Православном црквом, Католичка црква још теже прихвата процес секуларизације, јер се она снажно уплела у политику и жели свјетовну свјетску власт. У Католичкој цркви јако је изражен клерикализам и она не одустаје од утицаја на све области

друштвеног живота (политику, морал, културу). Но, без обзира на ова настојања цркве да добије превласт у савременом друштву, њена улога се битно смањује. Евидентно је да је улога религије у преиндустријским друштвима била доминантнија и прогресивнија. У тим друштвима религија је била више прихваћена и интегрисана у друштво. Посљедица тога је да су људи имали један једини животни свијет, један вид значења и једну реалност. У савременом друштву утицај религије смањује се у свим подручјима друштвеног живота. Секуларизација утиче на појаву све већег броја људи који тумаче стварност и постављају животне циљеве невезане за религијске системе (Knoblauch, 2004). Свеопшта секуларизација данас секуларизује и празнике. А и сама црква данас често постаје својеврсна комерцијална међународна компанија. Она своје идеје промиче модерним маркетиншким триковима, продаје своје „сувенире” и вјерска „помагала”, па чак и у архитектури при изградњи богомоља пристаје на оно што јој намеће модерна архитектура. У црквеним редовима Католичке цркве, посљедњих година, све су учесталији позиви на сазивање Трећег ватиканског концила, на коме би се, између осталог, расправљало о укидању целибата код свештеника, црквеном признавању истополних бракова, заређивању жена за свештенике и сличним уступцима. А овакви притисци долазе са либералног Запада и остаје да се види да ли ће Католичка црква попустити тим притисцима (Милошевић, 2001).

Ситуација је нешто другачија када је у питању исламска религија. Ислам је са 1,6 милијарди сљедбеника, друга религија у свијету по величини, одмах иза хришћанства (Samir, 2015: 198). Савремена муслиманска историја није потврдила очекивања да ће модернизација довести до све бржег ширења западњачког начина живота и секуларизације друштва. С тим у вези, изгледа да секуларизација друштва није неопходан предуслов друштвеног, економског и политичког развоја. У исламу је било тешко провести секуларизацију институција у секуларизацију мишљења и културе. Док је мањина прихватила и примијенила западни секуларни поглед на свијет, већина муслиманског становништва није усвојила секуларно гледиште и вриједности.

До средине XX вијека већи дио муслиманског свијета стекао је независност. Утицаји секуларизацијских процеса различито се манифестују у земљама са већинским муслиманским становништвом. Примјера ради, Саудијска Арабија се прогласила исламском државом, легитимитет је засновала на исламу, полагајући право да влада и да њоме владају Куран и исламски закон. Турска се одлучила за секуларну државу у којој је религија ограничена на лични живот. Ипак,

већина земаља у муслиманском свијету задржала је средњу оријентацију. То су биле државе у којима је већина становништва и наслеђе било муслиманско и које су тежиле умјерено секуларном правцу развоја. И мада су већином гледали на Запад као основу својих система модерне уставне владавине, права и образовања, они су у своје уставне унијели и исламске одредбе, по којима би поглавари државе требало да буду муслимани или да исламски закон буде признат као извор права.

Много је показатеља да исламска религија не слаби у личном животу муслимана: посвећује се велика пажња упражњавању религије (одлажење у џамију, молитва, пост), умножавање религијских програма и публикација, наглашавање исламског начина одијевања, оживљавање суфизма. На основу наведеног, можемо се позвати на мисао Мајкла Хараламбоса [Michael Haralambos] „важност религије није се смањила, али се измијенио облик њезина изражавања” (Haralambos, 1980: 461).

Сигурно је да је ислам данас најзначајнија симболичка и идеолошка сила унутар муслиманског свијета и одлучујуће утиче на његове друштвене институције (образовне установе, клинике, болнице, социјално осигурање, банке) и политику. Током 50-их и 60-их година XX вијека велики број муслимана, радника, студената и стручњака, емигрирао је у Европу и Америку. И у западним секуларним друштвеним заједницама, они данас представљају значајно мањинско становништво и покрећу питања сопственог идентитета (асимилација или интеграције), друштвених вриједности, учешћа у политичком и друштвеном животу као и питања плурализма.

Можемо закључити да је оживљавање ислама крајем XX вијека доказ његове виталности. На почетку XXI вијека ислам је присутан у цијелом свијету. Ислам је присутан у више од 55 муслиманских земаља у свијету, али и у значајним мањинским заједницама у Европи и Америци, као и у другим земљама, као што су: Кина, Аустралија, Тајланд и Филипини (Espozito, 2002: 9–12).

НОВИЈИ ПОГЛЕДИ НА СЕКУЛАРИЗАЦИЈУ

Само прије двије-три деценије постојало је устаљено мишљење да ће процес секуларизације у великој мјери довести, ако не до нестанка или губљења утицаја, онда сигурно до маргинализовања религије и религијских заједница. Предвиђало се да ће религија и религијске заједнице тиме изгубити свој значај, барем у политичком и

друштвеном смислу који су имале у ранијим друштвима. Уколико желимо створити интеррелигијско друштво, потребно је извршити деполитизацију религије, односно прекинути сваки утицај политике на религију, јер религија, улазећи у сферу политике, губи своју аутономију (Cvitković, 2007).

Данас смо свјесни чињенице да су овакве претпоставке погрешне и сасвим супротне томе. Религија и религијске заједнице још увијек имају значајно мјесто не само унутар јавне свијести, него су релевантни фактори у политици и друштву. Овакав развој ситуације може се описати и тезом филозофа Јиргена Хабермаса [Jürgen Habermas] „повратак религије у јавну сферу живота говори о повратку религије у политику” (Habermas, 2006). Дакле, не ради се само о повратку религије у јавну сферу живота, већ се сусрећемо и са инструментализовањем религије, религија се користи у политичке сврхе.

Насупрот мишљењима да традиционална религија постаје све мање важна у савременом друштву и да је секуларизација процес који је неизбежан, постоје тезе чији заступници сматрају да се религија трансформише у савременом добу. Овдје се у први план ставља мисао да религија утиче на човјеков живот и да нуди одговоре на питања на које наука није могла одговорити. Овакво мишљење заступа Ентони Гиденс [Anthony Giddens].

Према Гиденсу, у Сједињеним Америчким Државама положај вјерских организација је веома необичан. Слобода вјероисповијести предвиђена је и у једном члану америчког устава и то много раније него што је она заживјела у било ком другом западном друштву. За разлику од других индустријализованих земаља, у САД не постоји једна званична религија, већ је карактеристична велика разноврсност религија и религијских заједница (око 90% становника су хришћани, али припадају многобројним вјерским групама). Око 40% становника САД иде једном недељно у цркву, и уопште ниво религиозности у овој земљи знатно је већи него у већини европских држава (Giddens, 2007: 557–563).

У религијским организацијама САД, од 60-их година велику улогу имају електронски медији. Тако је временом настала и „електронска црква”, тј. организације које се својим вјерницима обраћају преко медија. Данас се религијски програми усмјеравају преко сателита и у земљу трећег свијета у Африци и Азији, али и у друга индустријализована друштва. Имајући у виду и папине посјете земљама Јужне Америке, које изазивају одушевљење милиона като-

лика, Гиденс истиче да се требамо запитати да ли утицај религије у савременом друштву заиста слаби (Gidens, 2007: 557–563).

Секуларизација је процес у коме религија није више заступљена као што је била у разним сферама друштвеног живота, и овај процес има више аспеката или димензија:

- Једна димензија односи се на број и ниво ангажованости чланова вјерских заједница (колико људи стварно припада одређеној цркви или некој другој вјерској организацији и у којој мјери су они активни у присуствовању богослужењу и другим церемонијама). Посматрано из овог угла у већини индустријализованих земаља, изузев САД, дошло је до секуларизације.

- Друга димензија огледа се у томе колико црква и друге вјерске организације одржавају свој друштвени утицај, богатство и престиж. Некада су цркве значајно утицале на државне и друштвене установе и уживале велики углед и поштовање. Данас, уз мање изузетке, то више није случај.

- Трећа димензија је димензија религиозности, односи се на увјерења и вриједности које се поштују. Она се не може мјерити редовношћу одласака у цркву, јер многи људи који не одлазе у цркву су ипак религиозни, а и многи од оних који присуствују богослужењима често то чине из навике или зато што се то од њих у друштву очекује, а не зато што су дубоко побожни. И при том већина данашњих људи више не осјећа да је свијет прожет божанским или духовним ентитетима (Gidens, 2007: 563–569).

Према ове три димензије, утицај религије се смањило, али је прерано закључити да су аутори из XIX вијека били у праву, јер, према Гиденсу, привлачност религије, како традиционалне, тако и у њеним новим облицима, остаће дуготрајна. И даље ће модерна рационална мисао живјети у неугодној паралели са религиозним погледом на свијет, па иако је она освојила многе аспекте наше егзистенције, могуће је очекивати реакције против рационализма, што ће повремено доводити до периода оживљавања религије.

Попут Гиденса, и Карел Доблер [Karel Dobbelaere] је дао занимљиво становиште о секуларизацији. Своје становиште заснива на виђењу секуларизације као мултидимензионалног концепта који се односи на процес религијских промјена, лаицизације и религијске инволвираности. Сматра да се димензије секуларизације могу разложити на три нивоа. Први ниво односи се на функционалну диференцијацију религије, гдје долази до губљења пријашњег доминантног утицаја у друштву. Други ниво говори о промјени друштвеног поло-

жаја религијских организација. Трећи ниво обухвата индивидуалну секуларизацију, гдје се акценат ставља на односе између норми религијских група и ставова њихових чланова (Dobbelaere, 2002: 24–25).

Жељко Мардешаћ, под псеудонимом Јакова Јукића, примјећује да је секуларизација почела празнити свијет од значења и сврхе. Сматра да је на снази криза смисла и ишчезавање сензибилности на супрот кључних питања људске егзистенције, стварајући духовну пустош. Такође примјећује да се

процес друштвене дерегулације религије у прерушеном облику смјестио у појам саме секуларизације у којој је сваки дубљи смисао тихо замирао, условљен расположивим утицајима и стварностима, наметнутим у исто вријеме и од државе и од владајуће ситуације (пост)модерног стања оптерећеног идеолошким општостима (Јукић, 1997).

Роналд Инглехарт [Ronald Inglehart] и Пипа Норрис [Pippa Norris] о секуларизацији размишљају у два правца. Према првом, секуларизација је чињеница која постоји. Овдје се нагласак ставља на религијске навике и вјеровања која ће се постепено истрошити, а гдје ће јавност постати равнодушна наспрам духовних позива. Други правац обухвата теорију понуде, гдје је потражња друштва и јавности за религијом стална (Inglehart & Norris, 2007).

Срђан Врцан у својим радовима о секуларизацији, заступа тезу о рационализацији живота. Он сматра да је рационализација живота један од узрока секуларизације, а да се модерно друштво уређује по принципу ефикасне и функционалне рационалности, а не моралне вриједности. Мишљења је да технологија садржи нескривену и искључиву рационалност у себи. Рационализација и утилитаризација не отварају превише простора за религијске мистерије, духовну саборност и мистичку осјећајност. Према њему, управо је рационализација апарат којим секуларизација угрожава истинску религиозност код данашњих људи (Vrcan, 1986).

У контексту наведеног, занимљиво је посматрати становиште о повратку светог Роберта Бела [Robert Bell]. Његово учење је препознатљиво по томе што процес секуларизације раздваја на два дијела. У првом дијелу, процес секуларизације се под дјеловањем рационализације друштвеног живота догађа у техно-економској сфери друштвеног поретка, али се не дешава у сфери културе. Други дио обухвата културу у којој се дешава растржење или профанација. Профанација води према профаној модерности која се суочава са антиинституционализмом, моралном опуштеношћу, неспутаним ужицима и

долази до стварања неиздрживе напетости. Бел сматра да „нема сумње да ће доћи до повратка светог и до настајања нових религијских модалитета” (Bela, 2003).

Занимљиво виђење секуларизације изнио је и Дејвид Мартин [David Martin], који сматра да су секуларизацијски процеси у великој мјери захватили Западну Европу и манифестују се у виду сукоба цркве и просвјетитељства. У овако створеним околностима неке националне заједнице налазе свој идентитет у историјској вјери, што доводи до виталније религиозности него у другим заједницама. Његово схватање заснива се на тези о потреби „фундаменталног сужавања важења секуларистичке парадигме на Европу, гдје је социолошки модел секуларизације креиран и можда зато ту и припада” (Martin, 2005).

Јачање религиозности у савременом, плуралистичком друштву, Јелена Ђорђевић објашњава кроз два механизма. Први се односи на тежњу за заједништвом и припадношћу групи која се сада не може више задовољити на нивоу глобалног друштва. Други се односи на јачање религијског фундаментализма у земљама трећег свијета, а посебно у посткомунистичким земљама, као реакција на процес глобализације (Ђорђевић, 2000).

У преиспитивању теоријских контроверзи, ослоњен на искуствена истраживања, Драгољуб Ђорђевић дефинише секуларизацију као

промјену у вриједностима, у симболичком универзуму, у колективној свијести и понашању, који се подударају са структуралним промјенама које су настале са појавом капиталистичког друштва (Ђорђевић, 1994).

Према његовом схватању, у савременом свијету долази до ере свјетовног: „историјски је то фатум религије, њена блиска прошлост, актуелна реалност, и вјероватна будућност (Ђорђевић, 1994: 9).

ЗАКЉУЧАК

Секуларна држава која своје темеље базира на моделу слободе религије, грађанског статуса који није повезан са религијом, и одвајања државног и религијског ауторитета, умногоме утиче на исказивање и институционализацију религије у њеним оквирима. Овдје се прије свега мисли на велике монотеистичке религије, попут хришћанства и ислама, које се обраћају човјеку у његовом тоталитету, и утичу на његов цјелокупни живот. Посматрајући хришћанство

и ислам, можемо видјети да су се у теорији и пракси десиле промјене у односима на релацији религија–држава. Ношена овим процесима, религија долази у ситуацију да се врати себи, да своју аутономност искаже у домену вјере, као истинске потребе најширих слојева људи.

Модерно друштво под утицајем глобалних процеса све се више фрагментира, диференцира, те се почиње културно и религијски усложњавати. Под утицајем секуларизације модерно друштво се мијења и у њему све више долази до потискивања религије као тумачења свијета и стварности. Секуларизација утиче на опадање вјерске праксе, али није успјела да смањи религиозност човјека и његов интерес за религијско. Без обзира на секуларизацијске процесе, људи који су религиозни водиће се свјетовним, односно религијским вриједностима. Религија може бити потиснута из јавног живота на маргину друштвених збивања, али она увијек остаје у свијести човјека и друштва.

Под утицајем индивидуализације, човјек у савременом друштву постаје отуђен и усамљен, и све више тражи смисао и духовни одговор у религији. Значај религије не опада, него се чак увећава у најразвијенијим друштвима која се модернизују у најзначајнијим областима технике, технологије, културе, науке, образовања. Полазећи са претпоставком, можемо закључити да ће се секуларизација у модерном добу све више ширити, али то не значи да ће се развијати и секуларизацијски процеси.

Литература

- Ђорђевић, Ј. (2000). Култура као чинилац транзиције и модернизације. *Теме*, XXIV (3-4), 259–267
- Ђорђевић, Д. (1994). Свето и световно – секуларизација као социолошки проблем. У Д. Ђорђевић (Прир.), *Повратак светиої* (7–28). Ниш: Градина.
- Куљић, Р., Ристић, Л. и Аврамовић, З. (2008). *Култура религија*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милошевић, З. (2001). *Друштвена доктрина Римокатоличке цркве*. Бања Лука: Институт за политичке студије.

- Abazović, D. (2010). Religijski nacionalizam na Zapadnom Balkanu. U M. Sitarski, M. Vujačić i I. Bartulović Karastojković (Prir.), *Stabilizacija međuetničkih i međureligijskih odnosa na Zapadnom Balkanu*. Tom I (13–25). Beograd: Beogradska otvorena škola.
- Bela, R. (2003). *Pogažen zavet*. Beograd: XX vek.
- Berger, P. (1966). *The Sacred Canopy, Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books a Division of Random House.
- Blagojević, M. (1999). Feminizam na kraju veka: lekcije o različitosti. U S. Savić (Prir.), *Feministička teologija*. (9–18). Novi Sad: Futura publikacije.
- Cvitković, I. (2007). *Sociologija religije*. Sarajevo: DES.
- Davie, G. (2005). *Religija u suvremenoj Evropi. Mutacija sjećanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Dobbelaere, K. (2002). *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Oxford: Oxford University Press.
- Espozito, J. (2002). *Oksfordska istorija islama*. Beograd: Clio.
- Gidens, A. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Habermas, J. (2006). *Dijalektika sekularizacije: o umu i religiji*. Beograd: Dosije.
- Haralambos, M. (1980). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Inglehart, R., & Pippa, N. (2007). *Sveto i svjetovno: religija i politika u svijetu*. Zagreb: Politička kultura.
- Jukić, J. (1975). Sociološki pristup sekularizaciji. U S. Balaban (Prir.), *Bogoslovska smotra*. (39–48). Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet.

- Jukić, J. (1997). *Lice i maske svetoga: ogledi iz društvene religiologije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Knoblauch, H. (2004). *Sociologija religije*. Zagreb: Demetra.
- Luckmann, T. (1967). *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. London: Collier-MacMillan Ltd.
- Martin, D. (2005). *On Secularization, Towards a Revised General Theory*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited.
- Parsons, T. (1963). Christianity and Modern Industrial Society, U E. Tiryakian (Prir.), *Sociological Theory, Values and Sociocultural Change* (33–70). New York: Glencoe.
- Samir, S.K. (2015). *Islam na zapadu*. Zagreb: Veritas.
- Vrcan, S. (1986). *Od krize religije k religiji krize*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wilson, B. (1966). *Religion in Secular Society: a Sociological Comment*. London: C.A. Watts.

Bojan J. Ćorluka

THE MANIFESTATION OF SECULARIZATION PROCESSES IN CHRISTIANITY AND ISLAM

Summary

In the sociology of religion, the problems of secularization occupy a special place, because they represent the content of the global process of value transformations in contemporary culture. A special period in the study of secularization by sociologists occurred in the 1950s and 1960s, where they emphasized the process of separating the social sphere from its attachment to religion and religious institutions. One of the established theses is that in modern society, religion increasingly loses its meaning and the process of individualization and privatization of religion appears.

Modern society brings with it major and rapid changes. There is a change in social consciousness, value systems, and liberation from traditionalism and conservatism. More and more people resort to a hedonistic way of life, which is accompanied by phenomena such as material wealth, the creation of mass and popular culture, as well as excessive enjoyment of all kinds of entertainment offered by modern society. The first serious study of the process of secularization is linked to German classical sociology. In the early works of Max Weber we can see his interest in secularization, with the fact that he uses the term disillusionment, which he associates with the rationalization of modern society in which there is no space for religion and the religious in modern society. In his study of religion, Durkheim starts from small traditional societies, where he bases his work on the study of totemism. He tries to explain religion by distinguishing between the sacred and the profane. He believed that religion must exist in every society and that its norms must be respected. Similar to Weber, Berger advocates the thesis that in Western societies, people observe society without a religious world view. He puts the rationalization of modern society in the foreground, in which there is a secularization of consciousness. Jinger advocates the thesis that secularization in modern society is egalitarian to the process of losing the meaning of the role of religion, as well as the functions it once had.

Secularization is a historically contradictory, complex and meaningful process, which goes through different stages, and neither religion nor religious organizations remain the same and no longer have the same position in relation to society and individuals in it. Secularization processes refer to the disappearance of close identification links with religious values and institutions, whether it is the dissolution of religious beliefs and the reduction of the number of self-declared believers, or a decline in the application of religious practice regulations. In the modern era, the validity and heuristic value of secularization is being re-examined, and the theory itself moves from the secularization of society and the withdrawal of religion to desecularization and the return of religion to the social sphere.

The impact of the secularization process can be seen on three levels: the first involves society, the second the church, and the third the individual. The first level refers to the decline of the authority of religious institutions in relation to other institutional spheres of life. The second level can be interpreted as a decline in power, that is, a decline in the control of religious hierarchy structures within religious institutions. The third level includes understanding and behavior, and leads to the secularization of the consciousness of modern man, i.e. the end result is the individualization and privatization of religion. The process of secularization is deeply embedded in the essence of human nature. Although secularization tries to suppress religion, it always remains in the consciousness of man and society. The reason for this is that religion contributes to the knowledge and understanding of the world, the establishment of a normative and value system for the preservation of the individual and the community, encouraging the spiritual development of the individual, and the integration of the individual into the community. The aim of this paper is to present the main manifestations of secularization processes throughout history in Christianity and Islam, as well as contemporary views of secularization in modern society. The authors start from the assumption that secularization processes represent a significant factor in the development of modern society and the attitude of individuals and groups towards religious institutions in Christianity and Islam. Through comparative analysis of historical trends, structural analysis, descriptive and explanatory analysis and synthesis of secularization processes, we come to the conclusion that religion can be suppressed from public life to the margins of social events, but still remains in the consciousness of man and society because historically it represents one of the foundations of the establishment of a normative and value system for

the preservation of the individual and the community. Secularization processes in Christianity are manifested in the change of the role of Christianity in the social, state, and national life of people, while in Islam there is a change in the form of the institutionalization of Islam in a secular state.

Key words: secularization, religion, modern age, Christianity, Islam